

Czynna ochrona przyrody w rozumieniu *ustawy o ochronie przyrody* ([Dz.U. 2015 nr 0 poz. 1651](#)) to stosowanie, w razie potrzeby, zabiegów ochronnych w celu przywrócenia naturalnego stanu ekosystemów i składników przyrody lub zachowania siedlisk przyrodniczych oraz siedlisk roślin, zwierząt lub grzybów.

Wyróżnia się dwie zasadnicze metody czynnej ochrony przyrody: *in situ*, czyli w miejscu naturalnego występowania przedmiotu ochrony, i *ex situ*, czyli poza środowiskiem naturalnego występowania przedmiotu ochrony. W tym ostatnim przypadku, działanie to – jeśli to możliwe – powinno być nastawione na przywrócenie gatunków do ich naturalnego środowiska i wspieranie populacji żyjących w stanie dzikim (IUCN 2002, Lacy 2010). Ochrona czynna w ramach tych dwóch metod może przybierać różnorodne formy.

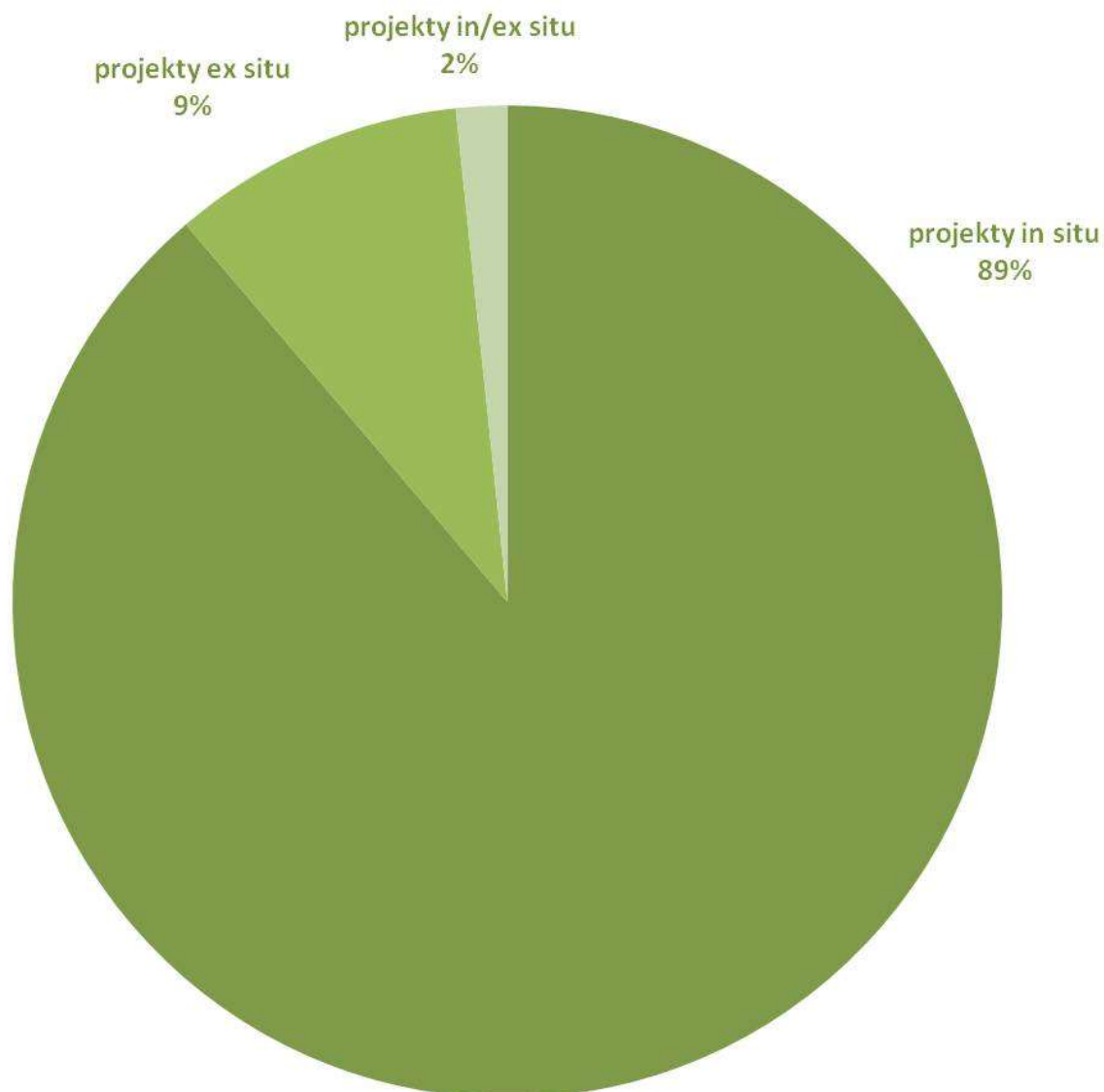
Formy czynnej ochrony przyrody w metodzie:

<i>in situ</i>	<i>ex situ</i>
1. introdukcja/reintrodukcja gatunku, 2. przesadzenie/przesiedlenie, 3. wspomaganie rozmnażania się gatunku na stanowiskach naturalnych, 4. zasilanie populacji gatunku, 5. ochrona siedlisk gatunku, 6. renaturalizacja i odtwarzanie siedliska gatunku, 7. tworzenie siedliska gatunku, 8. ochrona siedliska przyrodniczego, 9. renaturalizacja i odtwarzanie siedliska przyrodniczego, 10. przenoszenie (translokacja) fragmentów siedliska przyrodniczego, 11. tworzenie siedliska przyrodniczego, 12. regulacja liczebności populacji niechronionych gatunków grzybów, roślin i zwierząt mających wpływ na cenne gatunki lub siedliska przyrodnicze (w tym zwalczanie gatunków inwazyjnych), 13. rewaloryzacja terenów zieleni oraz pielęgnacja starych drzew (w tym drzew objętych ochroną w formie pomników przyrody), 14. wyznaczanie, ochrona, utrzymywanie, odtwarzanie i kształtowanie korytarzy migracyjnych, 15. konserwacja obiektów przyrody nieożywionej.	1. uprawa zachowawcza gatunku (rośliny), 2. hodowla zachowawcza gatunku (zwierzęta), 3. odchów i rehabilitacja zwierząt, 4. uprawa zachowawcza siedliska przyrodniczego, 5. przechowywanie gatunku w banku zasobów genowych.

Na podstawie informacji jakie uzyskano w ankietach przeprowadzonych w latach 2010 i 2013 stworzono bazę danych, którą Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska prowadzi od 2010 r. W latach 2011-2015 baza danych o czynnej ochronie przyrody w województwie śląskim była rozwijana jako baza danych przestrzennych w ramach projektu partnerskiego p.t. „Ogólnodostępna baza danych bio- i georóżnorodności województwa śląskiego – integralna część Otwartego Regionalnego Systemu Informacji Przestrzennej, BIOGEO-SILESIA ORSIP” realizowanego przez Uniwersytet Śląski i Województwo Śląskie. Po implementacji tej bazy do ORSIP, będzie ona publicznie dostępna w tym portalu.

Na podstawie zgromadzonych informacji można stwierdzić, że od roku 2005 do 2013 realizowanych było łącznie 480 projektów czynnej ochrony przyrody. Projekty te miały często złożoną strukturę, polegając w istocie na kilku różnych działaniach ukierunkowanych na osiągnięcie jednego celu, jaki postawiony został w projekcie. Jeśli wziąć to pod uwagę, okaże się, że w ramach wspomnianych 480 projektów przeprowadzono aż 696 działań.

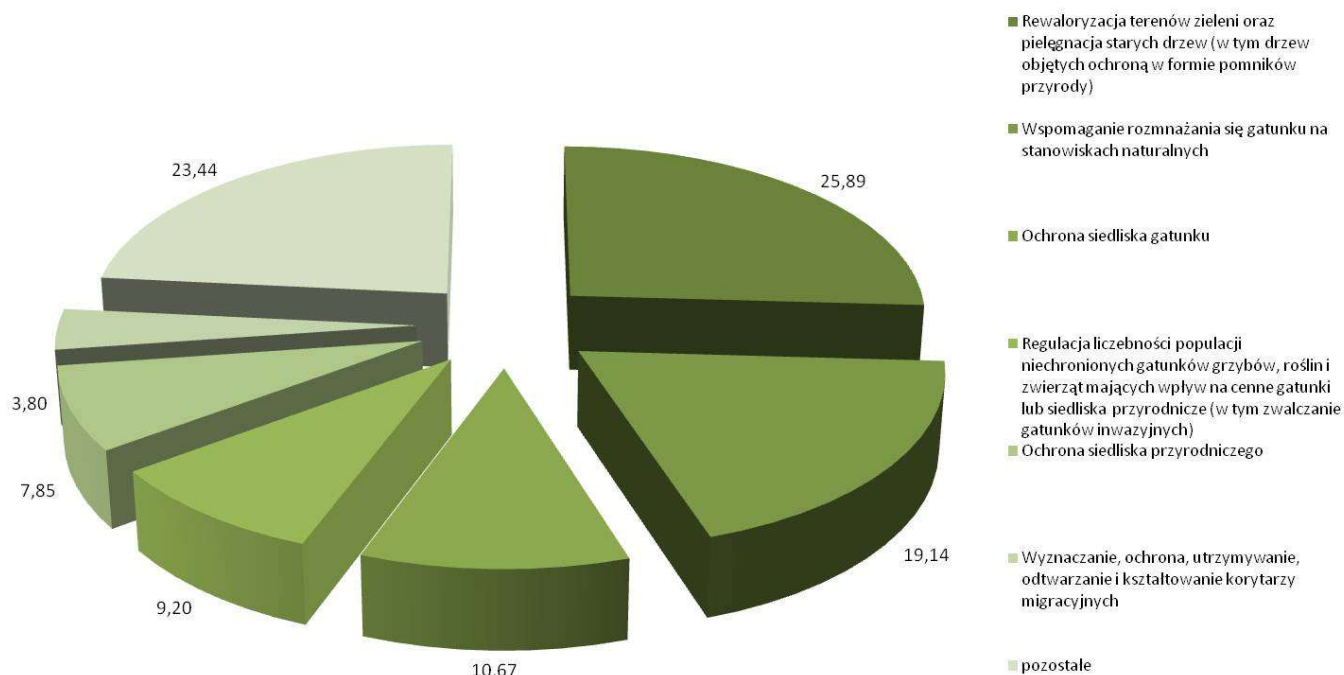
Zdecydowana większość, bo aż 89% wszystkich projektów realizowała czynną ochronę przyrody włącznie metodą *in situ*, co uznać należy za prawidłowe, gdyż ochrona przyrody powinna koncentrować się przede wszystkim na istniejących w środowisku zasobach przyrody i ich utrzymaniu. Należy jednak pamiętać, że ochrona *ex situ* jest równie ważna, stanowiąc uzupełnienie metody *in situ*. Niekiedy ocalenie gatunku może być znacznie utrudnione, czy wręcz niemożliwe bez posłkowania się ochroną go poza naturalnymi miejscami jego występowania. Metodę *ex situ* zastosowano w 9% wszystkich projektów. Pozostały 1% stanowią projekty w których ochrona prowadzona jest jednocześnie obiema metodami.

ryc. 1. Udziały procentowe metod ochrony *in situ* i *ex situ* w ogólnej liczbie realizowanych projektów.

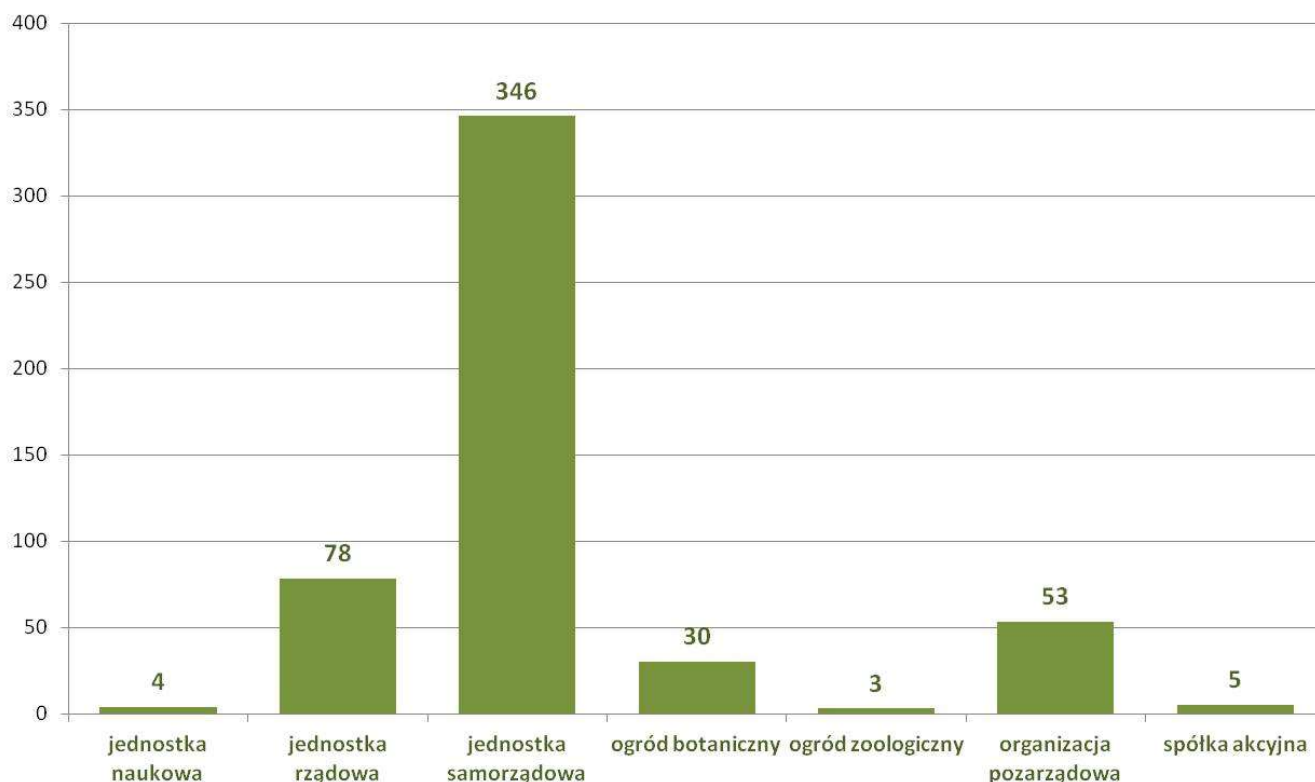
Najczęściej wybieraną formą czynnej ochrony przyrody jest rewaloryzacja terenów zieleni oraz pielęgnacja starych drzew (w tym pomnikowych). Wynika to z faktu, że działania takie bardzo często podejmowane są przez gminy, które realizują projekty związane z pielęgnacją znajdujących się na ich terenie drzew chronionych w formie pomników przyrody, jak i pielęgnacją pozostałej zieleni. Również często podejmowanym działaniem jest wspomaganie rozmnażania się gatunków na stanowiskach naturalnych. Zwykle są to projekty związane z rozwieszaniem budek lęgowych dla ptaków oraz dokarmianiem zwierząt w okresie zimowym. Instalacje budek lęgowych to działania stosunkowo proste i tanie, ale jednocześnie prowadzone na większą skalę, mogą faktycznie wpływać na poprawę warunków bytowania ptaków, zwłaszcza w miastach, gdzie dostępność drzew dziuplastych jest mocno ograniczona. Akcje rozwieszania i czyszczenia budek prowadzi wiele gmin,

ale też wiele nadleśnictw.

ryc. 2. Najczęściej wybierane formy czynnej ochrony przyrody.

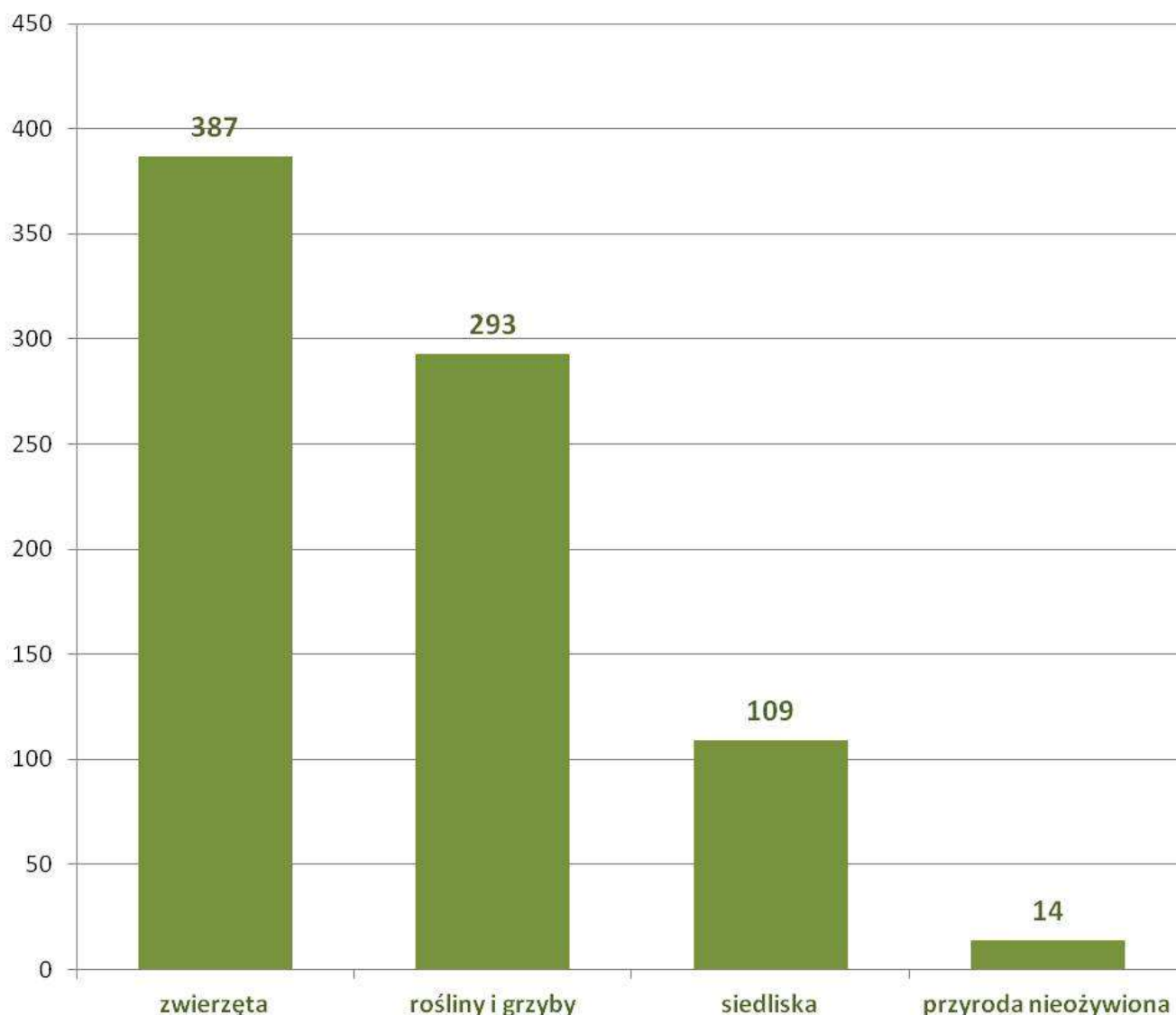
Duży udział gmin widać w liczbie projektów, jakie są przez nie realizowane. Łącznie z innymi jednostkami samorządowymi uczestniczyły w badanym okresie w 346 projektach. Wyraźnie mniejszą, choć wciąż dużą liczbą realizowanych projektów, mogą pochwalić się jednostki szczebla rządowego (78 projektów). 48 z nich realizowały nadleśnictwa. W tej kategorii podmiotów wyraźny był też udział Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad. Za stosunkowo dużą można uznać liczbę 53 projektów, w których udział miały organizacje pozarządowe. Łącznie 33 projekty będące udziałem ogrodów zoologicznych i botanicznych reprezentują ochronę *ex situ*. W najmniejszej liczbie projektów uczestniczyły firmy prywatne i jednostki naukowe. Ośrodki naukowe zajmują się głównie monitorowaniem przyrody, badaniem jej stanu i opracowywaniem skutecznych metod ochrony, więc choć liczba faktycznie realizowanych projektów jest mała, nie można bagatelizować wkładu jaki te jednostki mają w skuteczność czynnej ochrony. Działalność ośrodków naukowych sprawia, że identyfikowane są elementy przyrody wymagające ochrony czynnej oraz opracowywane metody gwarantujące możliwie wysoką skuteczność takich działań.

ryc. 3. Liczba projektów, w których uczestniczą jednostki poszczególnych typów.

Najaktywniej działającą w zakresie czynnej ochrony przyrody w województwie śląskim jednostką jest Zespół Parków Krajobrazowych Województwa Śląskiego, uczestniczący w aż 25 projektach. W tej liczbie zamyka się też znaczna część projektów związanych z czynną ochroną przyrody nieożywionej, gdyż ZPKWŚ prowadzi m. in. prace związane z konserwacją pomników przyrody, takich jak np. źródła. Znaczna liczba projektów jest też realizowana przez Generalną Dyрекcję Dróg Krajowych Autostrad – 17. Są to często prace związane z zachowaniem ciągłości korytarzy migracyjnych zwierząt. Wśród gmin największą liczbą projektów poszczycić się mogą Tarnowskie Góry (13 projektów). Niewiele mniej, bo 12 projektów, realizuje Urząd Miejski w Będzinie.

Przedmiotem czynnej ochrony przyrody najczęściej są zwierzęta – 387 działań miało na celu ich ochronę. Rośliny i grzyby chronione były w ramach 293 działań. Wyraźnie mniej działań ukierunkowanych było na ochronę siedlisk (109) i przyrody nieożywionej (14). Należy też pamiętać, że wiele działań może chronić zarówno zwierzęta, jak i rośliny i grzyby oraz siedliska. Jeśli uwzględnić działania podejmowane wyłącznie w odniesieniu do danego przedmiotu ochrony, to liczba działań wygląda następująco: zwierzęta – 316, rośliny i grzyby – 156, siedliska przyrodnicze – 58.

ryc. 4. Liczba działań z zakresu czynnej ochrony przyrody uwzględniająca poszczególne typy przedmiotów ochrony.

Bardziej szczegółowa analiza pokazuje, że wśród wspomnianych wyżej 387 działań dotyczących zwierząt, najwięcej, bo aż 38% odnosi się do ptaków. Można wiązać to z faktem, że jest to atrakcyjna i łatwo dostrzegalna grupa zwierząt, stąd i ich problemy są łatwiej dostrzegane i chętniej podejmowane są kroki w kierunku lepszej ich ochrony. Ponadto, co zaznaczone zostało już wcześniej – często podejmowanym działaniem jest rozwieszanie budek lęgowych dla ptaków, które jest popularne zapewne również ze względu na łatwość realizacji i relatywnie niski koszt.

~~Wśród roślin i grzybów zdecydowanie dominują działania podejmowane wobec~~ drzew, krzewów i zieleni urządzonej (68% działań). I ponownie wiązać to należy z wcześniej wskazanymi trendami, gdzie jako liczną grupę podmiotów realizujących czynną ochronę przyrody wskazano gminy, a to w dłuższej mierze za sprawą działań przyjmujących formę rewaloryzacji i pielęgnacji zieleni. Działania odnoszące się do drzew, krzewów i zieleni urządzonej często przyjmują też formę regulacji liczebności

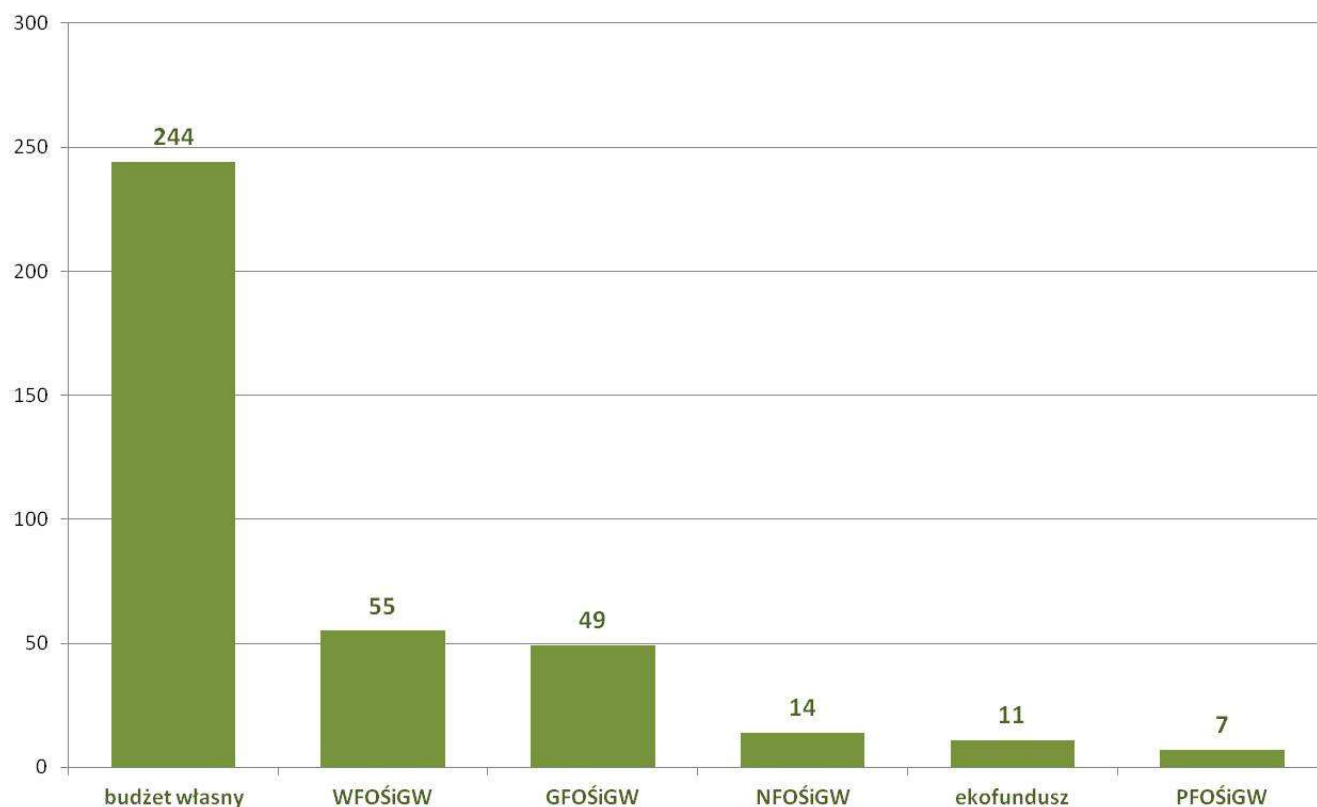
gatunków niechronionych, głównie za sprawą zwalczania szrotówka kasztanowcowiaczka (52 działania). Warto dodać też, że drzewa, krzewy i zieleń urządzona to najczęściej występujący w działaniach przedmiot ochrony (podjęto wobec niego aż 199 działań, podczas gdy wobec ptaków działań było 146). Na trzecim miejscu pod tym względem znalazły się płazy, co związane jest z działaniami chroniącymi ich korytarze migracyjne przecinające drogi (budowa przejść, akcje przenoszenia płazów).

Istotną kwestią są koszty realizacji czynnej ochrony przyrody, które nierzadko są znaczne. W tym jednak względzie otrzymane drogą ankietyzacji dane są bardzo niepełne, wiadomo natomiast, że wydano na ten cel co najmniej 100 mln złotych w badanym okresie.

Nieco więcej wiadomo o źródłach finansowania projektów. Co może nieco zaskakiwać, zdecydowana większość z nich realizowana jest wyłącznie ze środków własnych jednostek, choć zwykle są to projekty mniej kosztowne. Te, wymagające największych nakładów finansowych korzystają z różnego rodzaju dotacji. Ciężko stwierdzić ile z tych pozyskanych środków pochodzi z budżetu Unii Europejskiej, z uwagi na liczne i zmieniające się z biegiem lat instrumenty finansowania, z pewnością jest to jednak dość popularne źródło finansowania. Wśród źródeł krajowych dominują dotacje z Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, które wsparły 55 projektów. Bardzo zbliżoną liczbę projektów (49) dofinansowały istniejące do 2010 r. Gminne Fundusze Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, dodatkowe 7 projektów dotowały również nieistniejące odpowiedniki tych funduszy na szczeblu powiatowym. Zlikwidowanym już funduszem jest też Ekofundusz, który do 2010 r. wsparł 11 projektów. Wartym odnotowania jest fakt, że znaczna liczba projektów realizowanych przed likwidacją tych funduszy i przez nie dotowanych, po 2010 r. była kontynuowana dalej, z budżetów własnych jednostek.

Czynna ochrona przyrody

Kategoria: Czynna ochrona przyrody
Jerzy B. Parusel, Krzysztof Sokół

ryc. 5. Liczba realizowanych projektów z zakresu czynnej ochrony przyrody w podziale na źródło finansowania.

Literatura:

- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t.j. Dz.U. 2015 nr 0 poz. 1651),
- IUCN Technical Guidelines on the Management of Ex Situ Populations for Conservation, approved at the 14th Meeting of the Programme Committee of Council, Gland Switzerland, 10 December 2002,
- Lacy R. 2010. Re-thinking ex situ vs. in situ species conservation, s.: 25-28. W: WAZA, Proceedings of 65th Annual Conference.